

ספרים

אליהו גולומב בראשיתו

יהודה ארז

חביון עוז, מאת אליהו גולומב,
הוצאת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, תש"י.

הכרך הראשון של כתבי אליהו גולומב מכניסנו לעולמו הרוחני על סף התבגרותו ובשנות עסקנותו הראשונות בגדוד העברי ובהסתדרות ההגנה בראשיתו. הכרך בנוי מעשה-הפסיפס: מכתבים, רשימות, נאומים, הרצאות. אבל בשום סוג לא בא אליהו לידי מלוא ביטוי כבמכתביו, התופסים את רוב הספר. מכתבים אלה שנכתבו לאנשים קרובים ויקרים לו ביותר משקפים נאמנה את דעותיו והלכידותו, הגיגיו ומשאות-נפשו. בהם אנו מוצאים מעין "גילוי אליהו" — האיש, החבר, העסקן, איש המחשבה ואיש המעשה. דבר שאין צורך לומר: אין המכתבים עוסקים בכותבם בלבד. אין כמעט מכתב שאינו מספר בעניני הציבור והתנועה והענין שהכותב עוסק בו בשליחות התנועה. רוב המכתבים הם הרצאות-דברים לרגל המלאכה אשר לפניו. היחיד מופיע כאן רק במידה שהוא נוגע למשימה; כמעט שאין אתה מוצא באלהו גולומב חיים פרטיים שאינם שלובים בחיי התנועה. כזה היה בחייו וכזה הוא במכתביו.

שלושת המכתבים הראשונים נכתבו עוד על ספסל הלימודים בגימנסיה "הרצליה", כולם לדוב הזה, והם שופעים אהבה בלי מצרים לידיד נפשו. רק מכתב אחד נושא תאריך: ט"ז אייר תרע"ג. כנראה, היה זה המכתב הראשון שבו הועלה ענין "ההסתדרות המ"צומצמת" — ההסתדרות החלוצית הראשונה של הנוער הלומד בארץ, קודמתם ומבשרתם של ה"חוגים" "מחנות-העולים". לא נפריו אם נאמר שבאותו מכתב נתקפלה כל תפיסתו של אליהו, לה שמר אמונים כל ימי חייו: "ליצור הסתדרות של צעירים, חבר של כותנים שינורו מעניניהם הפרטיים, יתמסרו להסתדרות ויעבדו בעד עמם. לא כל אחד לפי דעתו, אלא כולם לפי דעה אחת. ובשיטה אחת". ובכן, שני דברים: א) ארגון מוצק של אנשים, שאין להם בחייהם ולא כלום; ב) והם מודרכים לקראת מטרות — "למסור חייהם בעד עמם", ולא במלל-שפתים ובנאומים, אלא בהגשמה: אומר ועושה, גורר ומקיים. ואף זו: לא כת סגורה של נבחרים, אלא תנועה ההולכת ומתרחבת

"עלידי כוחות מתוך מחנה הצעירים הלומדים והפועלים בארץ-ישראל".

אף בתעודה ראשונה זו אנו רואים את אליהו כאדם מבוגר שעמדו נכונה, דעותיו מגובשות ותפסו סתו החברתית סדורה, לא כהלכה עיונית או הלך-נפש, אלא כתורת-חיים למחזיק בה, המדריכה אותו במצוות-עשה וב"לאוין" שלה. תפיסתו מביאה את אליהו וחבריו להכשרה בדגניה. וצעד זה אינו לשם פתרון אישי, אלא חלק מתכנית גדולה, מקיפה, בעלת מטרות לאומיות-ציבוריות גדולות.

ב.

לא שהה אליהו אלא יומים בדגניה וכבר עמד על טיב האנשים שם. הוא מוצא שם, "פועלים אינטליגנטיים שאינם נופלים בהשכלתם (איני מדבר בהשכלה זו שהתעודה מעידה עליה) ובהשקפות חייהם, עד כמה שאפשר לדון על זה במבט ראשון, אפילו ממחנכיו". אך אליהו, איש העם בכל הרמיה, אינו מבקש דוקא את אנשי-הסגולה, שלאורם יתחמם. בימים ההם עבדו בדגניה פועלים זמניים, בעלי רמות תרבות שונות, ובהם אנשים פרימיטיביים מאוד. אליהו ושני חבריו שבאו לדגניה — דוב הוז וד"ר קומדוב (בית-הלחמי) — אינם מתבדלים מהם; אדרבה, באחד ממכתביו הראשונים מספר אליהו: "גרים אנו יחדירים מיוחדים (או מרוחקים) עם פועלים זרים. זרים הם לא לנו... בשבילנו הם הספיקו כבר ליהפך לשלנו, וכל-כך אנו מרוצים מן המצב הנוכחי בסידור והחזרים, עד שאין אנו רוצים להשתדל שיקבעו לשלשתנו חדר מיוחד. מספר היושבים בחדר הוא שלושה. ולו דרשנו חדר מיוחד היתה דרישתנו יכולה להתמלא בנקל". לכאורה, הרי זה פרט פשוט, אך יש בו כדי להעיד על מנטאליות זו שקבעה את דרך החיים של אליהו וקבוצת חבריו הקטנה והחשובה מן ההסתדרות המ"צומצמת: שירות לתנועה, לעם; אי-התנשאות על אחרים; הסרת מחיצות בין הקבוצה החלוצית ובין כל שאר חלקי התנועה והעם. בלי-משים אתה נזכר בצעדיהם הראשונים של אנשי "השומר הצעיר" בארץ ויחסם לפועל הותיק. הן לאנשי "השומר", שעל שמו קראו את תנועתם, לא מצאו אפילו שביל צר: לא נפגשו אתם בתקופת העליה השלישית אפילו לשם הכרות. כי לא היו מסוגלים לבקע את הקליפה שבה סגרו את עצמם. וכן אתה נזכר בתפיסתו של תנועות נוער חלוציות בגולה (השומר הצעיר, גורדוניה)

שיניקתו היתה מן הציונות ואגדת „השומר“, מן הצופיות של בון פאול ותנועת הנוער החפשיית הגרמנית. ספק רב אם ידעו אליהו וחבריו על קיום ההסתדרות הזאת. במכתבים מדובר הרבה על יצירת תנועת הגשמה עברית בארצות הגולה, ולא נזכר שם „השומר הצעיר“.

הצדדים השווים בין שתי ההסתדרויות האלו היו, בעיקר, היחס הבקרתי לבית-הספר הקיים, לשיטת החינוך שלו, למורים ולהשקפותיהם. אך רב היה גם השוני.

במכתבו מדגניה מ"ד כסלו תרע"ד דן אליהו בעניני החינוך והמורים: „אילו היו לנו מורים משלנו בגימנסיה היינו מקבלים השפעה ממוסד זה, שבזמן האחרון חדל לגמרי להיות מוסד מחנך. היינו יודעים יותר את הקלקולים והיינו נלחמים בהם. היינו נלחמים, למשל, בשאיפה של המורים ומרכוסם להצטמצם בעניניהם הפרופסיונליים. בלי כל ספק יש גם לענייניהם אלה ערך כלל-לאומי, אבל כשם שאסור לעת-עתה לפועלים להיות פרופסיונליים וללחום מלחמת המעמדות שלהם, כן אסור גם למורה להתרחק משאלות החיים ולהצטמצם אך ורק בעניני פסיכולוגיה, וכן אסור לו גם להרחיק את התלמיד מכל שאלות החיים ולהלעיטו אך בידיעות באמנות ובספרות. השפעת שאיפה זו נראית כבר בחיים הריקניים של המורים והתלמידים בגימנסיה, באגודות „מרבץ“, בהתפתחות הספורט וההוללות“. אליהו חולם על מחנות-קיץ לתלמידים ולנוער, ורואה בהם מרכזים חינוכיים לדור הצעיר — כמשתלה לתנועת-הגשמה חלוצית. בלעג הוא מספר על שיחתו עם מורי הגימנסיה ומלגלג על קוצר השגתם. כב„השומר הצעיר“ היה גם כאן צמאון רב לחיינועורים שלמים, להתחדדות, לשבת-אחים, לרומנטיקה של נעורים, להתחדקות-רעים חזקה, לאהבה גדולה לזהות — דברים שהם סימנים מובהקים לנוער. אך ב„השומר הצעיר“ הפכה „העדה“ — עדת הנעורים — מטרה לעצמה; תורת האבות לא נבדקה מבחינת תכנה וערכיה — חותם האבות דיו היה לפסול אותה, ולפחות להתיחס אליה בחשדנות. ואפילו כשנוכחו בארץ כי דרך „האבות“ — התישבות קבוצתית, ארגון מעמד הפועלים, תרבות עברית — היא דרכם, הוסיפו לכך הסתייגות נפשית עם בקשת „סירכה“ באחרים כדי להצדיק את קיומם הנבדל. כך הפכה הבלטת השוני לעקרון.

לא כן „ההסתדרות המצומצמת“ שבחוש נאמן מבחינה מיד בהיקף התפקידים המוטלים על הישוב העברי הצעיר ובהשתלבותם. לא מקרה הוא שמיסדיה לא צמצמו, כאחרים, את מושג „החלוציות בעבודת“

שדרכו הכשרה ובדלת מהכשרת שאר חברי „החלוץ“ שלא היו בתנועת-נוער והתנגדו ל„הכשרה מעורבת“, מתוך חשש לאיבוד ערכיהן מתוך חיים בצוותא עם „סתם-חלוצים“.

מה המעין ממנו שאב אליהו גולומב בראשית צעדיו? גאמנה עדותם של ידידי-נועוריו, שבבואו ארצה כבר היה מושפע מרנחות שנשבו ברחוב היהודים לאחר המהפכה הרוסית הראשונה. באחד ממכתביו מסוף 1917 הוא מזהה את השקפת-עולמו עם השקפתם של הסוציאליסטים-רובלוציונרים הרוסיים. מפלגה זו תפסתה „דואליסטית“ היתה: לא השליכה כל יתרה על „הפרוצס הסטיכי“, והחשיבה הרבה את יסוד הרצון האישי והקולקטיבי בהתפתחות החברה. ולאחר עלייתו — השפיע הרבה עליו המגע עם חוגי הפועלים העבריים, ביחוד משבא לדגניה. במכתביו הוא מסתמך על דברים שקרא ב„הפועל הצעיר“ ו„האחדות“ ובמכתביו ניכרת השפעתם. אך אין הוא בחינת ספוג, הסופג דעות כמו שהן, אלא מעין מעבדה בוחנת, הקולטת דברים ופולטתם, ממוגתם ומפרידתם, ועושה בהם „מעשה מרכבה“.

ג.

אופיני היה הדבר לאיש, שראה עצמו תמיד כתלמיד לרבותיו, ועמד בפניהם כתלמיד בפני רבו, אך לא כתלמיד מקשיב ועונה אמן בלבד. הוא תרשה לעצמו לחלוק על דעת רבותיו, ובפלוגתא שלו היה מהרהר ומערער ומחדש. במכתבו לב. כצנלסון בענין ההתנדבות, הרצוף הערצה רבה למקבלו, אין הפניה כל „פוסק אחרון“ (אליהו קדם לב. כצנלסון בהתנדרות), אלא כלרב וחבר.

„ההסתדרות המצומצמת“, שאליהו היה מחוללת, לא מנתה מעולם יותר מתשעה חברים. ומבחינה זו אפשר היה לדונה כאפיוודה חולפת, לא חשובה ביותר. אפשר ואלמלא התרגשה מלחמת-העולם הראשונה זמן מועט לאחר הקמתה, היתה ההסתדרות זו מתרחבת עד היותה למקור מילואים חשוב לתנועת הפועלים הצעירה בארץ, ואולם ראויה היא תנועה זו, מבחינת הערכים שהניחה, לציון — ואולי גם להקבלה עם תנועות נוער גדולות וחשובות לאין ערוך ממנה.

העליה השניה באה, כידוע, בלתי מאורגנת. אותם „אחרונים על החומה“ לא היו פלוגה ששרדה מצבא רב. כל אחד מאנשיה ראה עצמו בודד ואחרון. מחוגי „צעירי ציון“ צמחה ההסתדרות „הבילויים החדשים“, שהיתה לה תכנית מעניינת, אך לא הגיעה לכלל הגשמה. ובה בשעה שקמה „ההסתדרות המצומצמת“, בארץ, קם במזרחת של אירופה „השומר הצעיר“,

גדולה — התייחס באי־אמון: „והרושם הנה לא חיוק בי את האמונה בכוחם של הצעירים האלה למלא את התעודה הגדולה שנטלו עליהם“.

והנה מלב לבו של אותו „מרכז של תורה וחכמה, של לשון וספר“ בימים ההם, שעליו דיבר אחד העם, יצאו הבנים הסוררים שסטו מתורת הרב ודבקו בדרך זו שהרב זלול בערכה. מכתבי אליהו גולומב מדגיגה הם במפורש התקפה על תורת אחר־העם. במקום „מרכז לאומי רוחני ליהדות... מיניאטורה אמיתית של עם ישראל כמו שהיה צריך להיות“, נוכח אליהו לדעת „שכל עם אשר נשען בחייו הכלכליים על כתפי עבודתו של עם אחר, הוא טפיל ונמצא בגלות, ואפילו הארץ נושאת עליה את שם העם הטפיל; ושום פוליטיקה, אם באמת ארשקור יסודה, לא תצדיק אנשים שואפים לתחיה הסומכים את כל יצירות התחיה על „עבודה זרה“ (במכתב מ־ב' ניסן תרע"ד), ומענין הדבר שגם במלחמה להשלטת העברית בטכ־ניון הוא רואה משהו מופרך, ועל כל פנים, עיקום הפרופורציה: „מכירים אנו בערכה הגדול (של מלחמה זו — המעתיק) והיינו משתתפים בה בכל לבנו ומ־אודנו, אִל־מלא ריחוק המקום והזמן הבלתי־מתאים. אולם גם השמועה בדבר המלחמה, שלכאורה היתה צריכה אך לשמח אותנו, שרטה איזה שרטה בלב, למה כל המסירות הצעירה, ההתלהבות והאש התלקחו אך במלחמה בעד השפה? האם לא אבסורד גמור הוא מלחמה בעד השפה, אם לא יהיו לנו לחמים בעד כִּי בוש העבודה, הארץ ובטחון הישוב?“ לגוּשׁא זה הוא חוזר כמה וכמה פעמים במכתביו מדגיגה. „פיתוח המדע, האמנות והשירה חשוב מאד בעינינו, אבל הם צריכים לגבוע מתחיית העם ואין כוחם בלבד להיות גורמה“. או: „כלום יש מובן לכל עבודתנו, אם האדמה לא תהיה שייכת לנו ואנו לא נהיה הרוב השליט בה? כלום באמת כל תחייתנו מצטמצמת בזה שנשנה את לשון היהודים היושבים בארץ־ישראל מז־רגונית לעברית?“

מכתבים אלו מדגיגה הם קריאה בלתי־פוסקת להחלצות, להגשמה אישית בעבודה מתמדת, עבודת גמלים שאינה מלווה שירי תהילה ופירסומת עתונאית. כותבם עמד כבר אז על סוד המזיגה שתנועות חלוציות רבות לא מצאוה עוד ימים רבים, בהדיבקים בער־כים בודדים ומבודדים, בלי למצוא גשר לערכים אחרים ולנושאים.

ה.

בעיית היחסים בין החלק החלוצי המגשים ובין המחנה כולו העסיקה מאד את אליהו מראשית צעדיו בפעולתו הציבורית והוא חוזר אליה בהודמ־ניות שונות. מלכתחילה ברי לו שאין החלק החלוצי

אדמה בלבד. הם ציינו לעצמם שלושה תפקידים: תעמולה לרעיון התחיה בכלל ולרעיון ההסתדרות בפרט; עבודת האדמה; הגנה על הזכויות המדיניות וביטוס העמדות המשפטיות של הישוב. אמנם חושם החלוצי ציון עליהם להטיל את ההכשרה החקלאית לשנה גם על אלה שעמדו לקבל עליהם את התפקיד הראשון והשלישי. „ההסתדרות המצומצמת“ היא שהיתה צריכה לקבוע מה המקצועות שיבחרו להם חבריה. אבל עם זה ניתן התופש לכל יחיד לבחור באחד המקצועות שנקבעו כחשובים להגשמת הציו־נות. במכתבין של אליהו לחבריו הוא דן בבעיה זו. הוא עצמו בוחר ללכת לקבוצת דגניה, להכשרה חקל־אית, כי על בן הקו החלוצי טבוע באפיו, ועוד שנים רבות הוא חולם על חיים בקיבוץ. אבל אין דבר זה מונעו להעריך הערכה מיוחדת את לימודיהם של חבריו באוניברסיטאות לשם הכשרה למילוי תפקיד באדמיניסטרציה הממשלתית של תורכיה, כדי לסייע לישוב היהודי סיוע משפטי. אין הוא מקנא בחברים הלומדים. „אנו העובדים, אנו מוצאים סיפוק גמור בעבודה. עקשנות נחוצה לא לנו כי אם לכם, הלומד־דים“ — הוא כותב במכתבו מ־ב' בטבת תרע"ד. לעיני אליהו תמיד השירות לעם, לאידיאה, יעסוק זה בכה וזה בכה, בכל דבר החשוב לתחיית העם, ובלבד שיהא לבו טהור ומעשיו מכוונים לשירות העם. בשמו הוא דורש את העבודה בחקלאות ואת הלימודים באוניברסיטה, ובשמו הוא גם דורש מחבריו הפסקת הלימודים. גם כשהם רואים בהם את עולמם — הכל לפי צרכי העם.

ד.

מפעלו של אליהו וחבריו יש להעריכו גם מבחינת ההיסטוריה הציונית. „ההסתדרות המצומצמת“ קמה כשנה לאחר שאחד־העם הנערץ כתב את מאמרו הידוע „סך־הכל“, לאחר ביקורו החמישי בארץ, הוא המאמר האחרון שבו ניסה לסכם את תורתו לאור נסיון הישוב במשך שלושים שנות התישבות ציונית. „מושבות עבריות אפשר להן להתקיים בארץ־ישראל, ואפשר שירבו וירבו, אבל אכרים עבריים — אותם האכרים שעליהם ייבנה „המקלט הבטוח“ — אין אנו יכולים לברוא אף בארץ־ישראל אלא במספר מועט מאד, שאינו בא בחשבון כלל ביחס למטרה כזו“. הנה כי כן, אחד־העם תמך ידותיו ב„בועזים“, שהעבודה בשדותיהם נעשית בידי עמוניות ומאוביות: הוא זלול בפעולה של המוסדות הלאומיים לתתישבות: „מושבות לעניים יוכלו להווסד רק ע"י מוסדות־הציבור ובמספר מוגבל מאד, שאינו נחשב למאומה ביחס אל הצורך לברוא המון כפרי“. ואל אנשי העליה השניה — הפועלים הצעירים שלהטו ליצירה

בענין זה: הרי אנשי העליה הראשונה וכיטויה הגע' לה ביותר ביל"ו — ומה עלה להם בסופם. "עומדת לנגד עיני תופעה אחת מימי הישוב החדש בארץ-ישראל. באו הנה ביל"ויים עם דגל ציון-בידם, אש הקודש בלבם והאידיאל על שפתיהם. והם התנוונו והגיעו לאיזה גילוי של "מאה שחורה" עברית בדמות פיינברג ובלקינד (אנשי ניל"י — המעתיק), שהאידיאלים שלהם רחוקים מכל עממיות: מתנגדים לעבדות עברית, להגירה עברית וכו', הם חושבים את עצמם לפרי מהדר וכו'". גם העליה השניה לא ניקתה מברקורת קשה מאד. והוא שואל: "איך צומח אגואיזם כזה על קרקע האידיאליזם?" ומשיב: "הביל"ויים וקפוללים הראשונים הם חלוצי הרעיון הציוני. הם המניחים את אבני הפינה לבנין הציוני; הם מסרו את עצמם, את נפשם ומאורם, את כל לשד חייהם לאידיאל. — — — אבל הם היו מוכרחים להימצא בקשר חי עם התנועה בפל היקפה. מנהלי התנועה לא היו צריכים לתת להם להינתק אף רגע בחייהם הרוחניים מהתנועה. — — — כי אם הם רואים את עצמם כפרי מהדר בעל זכויות מיוחדות, ואם הם ניתקים מהתנועה — הגאווה הלא-מית זממסירות וכו' וכו' נהפכים אצלם לאגואיזם, לשמירה על עצמם, לזהירות עד כדי פחדנות".

לאליהו חשבון גם עם הקבוצה בימים ההם, פאר יצירתה של העליה השניה. גם הקבוצות שקעו בעבודה שלהן, בסידור משקן ובסידור "חיים יפים" בשביל עצמן. "המשק דורש" — זו תשובתן על כל דרישה מסרית ואידיאלית. — — — וכל זה משום שלא נוצרו יחד עם החיים האקונומיים גם חיים ציבוריים-רוחניים יותר עשירים ויותר מפותחים; — — — שהקבוצות אינן עומדות בקשר ישר רוחני ואקונומי לא עם ההסתדרות הציונית ולא עם הפועלים וכו'". האידיאליזם האישי והקיבוצי של גוף ציבורי בעל מגמות חלוציות וכוונותי הטובות אין בהם, איפוא, משום ערובה מספקת למילוי היעוד שנטל על עצמו, אם אין הוא משתחרר ברקמת התנועה כולה, לשם חיוקת, העלאתה והצעדתה לקראת המטרה, כשם שאידיאולוגיה אשר נולדה בקדושת השירות הנאמן לעם סכנה שתסתאב ותיחפך לרועץ לו, אם הגוף החי לוצי, נושא האידיאולוגיה, מתרחק מהעם והוא רואה עצמו מורם ממנו ובחינת מסרה לעצמה.

בועידת היסוד של גדר העבודה בסיון תרפ"א נידונה שאלת היחס בין גדר העבודה להסתדרות העובדים שקמה לפני חדשים מספר. היו שחששו מפני התחרות בין שני הגופים האלה, והפליגו בחיטות דוד רמז, אליהו גולומב היה מראשי המגינים על הגדוד, וראה בו גוף מתאים ביותר למצב הפור

רשאי להתבודד ולהיסגר. כבר במכתבן מא' ניסן תרע"ד הוא מעורר את שאלת הקשרים בין חברי "ההסתדרות המצומצמת" לבין שאר החברים, כל ימיו נשאר באמנותו בכוח הגוף החלוצי המלוכד וביכולתו הרבה, ביזמה, בהגשמה ובהדרכת התנועה-העם. ההכרח בהכרחיותו של גוף חלוצי המכלכל מעשיו לפי תכנית קבועה, שכל חבריו עומדים הכן לכל קריאה לשירות, לא היתה לאלהיו תפיסה ארגונית בלבד, אלא גם צורך נפשי. הוא התגעגע לחוג אינטימי, לקשרי-נפש, לאחיו אידיאלי שאינה מסתפקת בפרוגרמה משותפת, אלא משיגה גם את השלב העליון של "בני ישראל ערבים זה בזה" במשמעות הנאצלת ביותר. הארגון המלוכד אינו למפעלים אקטואליים בלבד, אלא גם "תפילה לאיש כי יעטף". מבחינה זאת היה שנים רבות איש תנועת-נוער, מובהק, ששאף לסוד רעים הצועדים בראש המחנה ומחברים אליו בכל הווייתם.

באחד המכתבים מהגדוד העברי (כ"ח חשון תרע"ט) הוא מדבר על הצורך "בעבודה רחבה והמונית": "לא צריך שאנשים יתאימו בכל בשביל שייצרו להם אידיאל משותף בחיים ויעבדו לטובתו", אבל עם זה אינו בוש להודות: "בנוגע לי לעצמי, אין אני יודע אם אוכל למצוא לי מקום לעבודתנו בתוך חברה מחוץ לחברתנו. — — — כה רבים געועי לאותה החברה שנתקיימה (איני בטוח אם זה היה באמת במציאות, או בדמיוני) עד שקשה יהיה לעבוד באיזו תברה אחרת. קשה לו למי שאהב פעם באופן שלם ותמים להחליף את נושא אהבתו ולהתפשר עם המציאות, ואני את חברתנו אהבתי". גם במקומות אחרים הוא מדבר על חברה זאת העובדת לקבוצה מיוחדת בתנועה ומשפיעה עליה. פעם ראה חברה כזאת ב"הסתדרות המצומצמת", פעם בגדוד העבודה, פעם ב"אחיו דות העבודה", ואף לא פעם אחת כניגוד לכלל הגדול, אלא כהשלמה נאה, כמכשיר נאמן של הכלל, ככל שהעריך את. "השומר" ואנשיו, על שמקיימים הם חבילתם ואינם נותנים לה להתפרד, הנה שלל שלילה מוחלטת את הגוף הסגור, שבהכרח מתחיל לראות עצמו כמטרה לעצמה, ופוסק מהיות מכשיר. לא היה לו מעולם חלק בתפיסה "אבנגרדיסטית" זו הרואה את הארגון החלוצי המלוכד מחונן מטעם איוו השגחה עליונה בתכונה שליש ומצוות, והרואה בהמון אובייקט בלבד. תפיסתו החלוצית שללה מחייבות בין החלוצ והעם, מקומו של החלוצ לפני העם, אבל בתוכו ולא עליו, כל אימת שהחלוצ מתנשא על העם, הריהו מועל בתפקידו, ובסופו של דבר הופך לרועץ לאותה אידיאה שלשירותו נוצר.

במכתב ארוך שנכתב ביום כניסת האנגלים לירושלים, בתזכרה תרע"ח, הוא הרצה את השקפותיו

קבוצה מסודרת ולו גם קטנה, הייתי אולי נותן להם את האפשרות לעבוד לבדם באין מפריע, והייתי רק עוזר להם במידת יכולתי, אבל הבדל אחד בדעותינו אינו נותן לי את האפשרות להשלים אתם. אני חושב שקבוצת האנשים המסודרת במשמעת צריכה להיות כפופה ונשמעת להסדרות ומגבירה את כוח מוסדות ההסדרות הכלליים, והם חושבים כי צריך ליצור אינה גוף אוטונומי, אשר בכוח סידורו יכוון את תנועת הפועלים לרצונו. לדעתי, לא זוהי הדרך לחזק את תנועת הפועלים, זוהי רק דרך ליצור בתוכה כוחות מתנגשים.

„זה היה בעיקר תוכן הפירוד שלנו בנוגע ליצירת הסדרות ההגנה.

„נחוצה קבוצת אנשים מתמסרת להגנה, בלעדית לא נסדר את ענייניה, ולא רק את ענייניה; נחוץ שכל ציבור הפועלים יהיה לקהל מאורגן ומסור לתפקידים המוטלים עליו. הדרך לזה היא אולי באמת דרך קבוצה קטנה בתחילה, אבל עליה להיות קשורה ונשמעת לכלל, למוסד הסדרות. בלי זה היא תהיה נבדלת והיא תחזק בציבור לא את רוח ההתמסרות והמשמעת, כי אם את השנאה לזאת“.

הבאנו ציטאטה ארוכה זו משום שהיא ממצה את תפיסתו הציבורית של אליהו.

פרשת היחסים עם „השומר“ תוארה גם במכתב לדוד הכהן (19.1.22). מכתב זה אופייני מכמה בחינות: יחסו לחברים; דרכי השפעתו עליהם; תפיסתו המוסרית; נאמנותו לציבור העובדים; הלהט החלוצי שלא יכבה. כבדרך-אגב בקו אחד בבחינת היחסים שבין חלק חלוצי לבין כלל המהנהגה שהיה, דומי, עילה לכל אותם המשברים שחזרו ונשנו בתנועתנו. „לזה שומר — — — לא היו די כוחות כדי לתת את הטון הדרוש בחיי הפועל אם במפלגות ואם בהסתדרות — הרי התחיל להתיצב כצד להסתדרות: התחיל לנהל מלחמות, על-פירוב לא גלויות ובדרכי תחבולות, נגד ההסתדרות, וכך נוצר איזה ניגוד בין ציבור הפועלים, שחבר היה לו הקיבוץ המאורגן ובעל המשמעת, ובין הקיבוץ הזה, שניתק מעל הציבור אשר לשמו היה צריך להתקיים“, שבעות מספר לאחר חלוקת המשק המשותף תל-יוסף—עין-הרוד, כתב לב. כצנלסון מברלין: „מגדוד העבודה מגיעות ידיעות רעות. התקנים הפנימיים האלה במצב הקשה שאנו נמצאים בו עתה ונימצא בו בעתיד הקרוב, מעוררים חרדה לכל עתידנו, חיוכים אלה נראים לי הרבה יר תר רצינים מאשר עם מ.פ.ס. (קומניסטים) למיניהם. מה יהיה, ברל? מה יהיה?“.

ניבא אליהו נבואה קשה. הפירוד בתנועה החלוצית בארץ היה תמיד בעיקרו על יסוד היחס לעם

ליטי החדש. „רב תפקידו של גדוד העבודה אשר חבריו קשורים אליו במשמעת, ותנועת החברים קלה בו וקופתם הכללית משחררת את החבר מדאגה לענייני הפרטיים. גדוד ההגנה והעבודה הוא אחת הצורות המתאימות ביותר לפעולתנו הישובית במצב הפוליטי כיום“.

הבאו הדברים לעשות את ענייני ההגנה לנחלת הגדוד בלבד ולהפקיעם מרשות ההסתדרות, דבר שאליהו נלחם בו בועידת היסוד של ההסתדרות חמ"ש חדשים קודם? לא ולא! אמנם הגדוד הוא הכלי היעיל ביותר להגנה, אבל בכל-זאת „מוסדות הגדוד עובדים אך על-ידי מוסדות ההסתדרות“, ועל ההסתדרות לשמור שהגדוד לא ייבדל, ועל הגדוד לשמור על עצמו שבל תתגלה בו הנטיה להבדלות“.

מפליא הדבר, עד כמה הרגיש אליהו במוקשים הטמונים בשדה זה של יחסי החלק החלוצי עם המחר נה כולו. והלא צעיר היה ומחוסר ניסיון בפעולה ציבורית. הוא האמין הרבה בגדוד ובאנשיו שלא תארע להם תקלה. „רק בגדוד נהיה בטוחים שהפרט עובד ודואג לטובת הציבור“. אך לא עברו אלא כמה חודשים והוא מרגיש בצלה של הסכנה, שביקש להיזהר מפניה. במכתבו לב. כצנלסון מיום 12.1.22 הוא כותב: „יש בגדוד חבורה (הכוונה לקבוצת „השומר“ — המעתיק) הנוצרת להעמיד חץ בין הגדוד ובין הסתדרות הפועלים, והיא מעמידה את ההסתדרות כמתנגדת לגדוד. חבורה זו משתדלת לפתח את ההכרה, כי הגדוד, ורק הוא, מסוגל לתפקידי הבניין וההגנה, וכל אשר מחוץ לגדוד אך מפריעים לו. זו היא חבורה מסוכנה מאד להתפתחות העתידה של הגדוד וליחסים בתוך ציבור הפועלים.“ אליהו מחשיב גם עכשיו את הגדוד. יחד עם בקרתו הקשה את המצב בהסתדרות, שיש בה הרבה אנרכיה ופריקת-עול, הדורשת את תיקונו (נחוצים עובדים מסורים בתוך המוסדות, ונחוץ שהעובדים האלה ינהלו על ידי מרכז אחד בעל שיטה). אינו שוכח לציין כי „גם עבודת ההגנה הראתה בזמן האחרון כי הציבור המאורגן שאפשר להיסמך עליו הוא רק גדוד העבודה“. גם במכתב השני לב. כצנלסון מ-9 בפברואר 1922 הוא חוזר לנושא זה ושוב רואה הוא את הפתרון בשני דברים גם יחד: הרחבתו של גדוד העבודה והצלחתו, ויצירת קבוצת עובדים מסורים ובעלי משמעת להסתדרות. אליהו נקלע זמן רב ביחסו הכפול לאותם אנשי „השומר“ שהאשימם בהכנסת רוח ההתבדלות לגדוד: החשבה והערכה מזה — וחששות לדרכם מזה.

„בהכירי את כל צדקת ישראל שחט (מאנשי „השומר“ — המעתיק) וחבירי בבקרתם בנוגע לאי-כשרון הציבור ובהערכתם את כשרון העבודה של

שרות להתקומם בשעה שיתאים הרגע". ובמאמריו ב"קונטרס" בימי שירותו בגדוד הוא מתריע על הר- כנת הראש היתרה לפני שלטונות הצבא, המסתמכר על החשש שכל זקיפת קומה תהרוס את הגדוד. דוקא הוא, החרד לגדוד מאין כמוהו, שקנה לו שם "מילי- טריסט"; אינו מהסס להציע: "אנו צריכים למצוא בקרבנו את העוז לבלתי חרוד על עצמנו ועל גורל גדודנו, לדרוש את כבודנו ואת זכויותינו בכל מקרה ומקרה. החרדה היתירה הביאתנו לידי הדיכוי וה- יאוש. היא שהביאה לידי מחשבות על פיזור הגדוד מחוץ לארץ-ישראל, ואם נוסף פחד ודאגה, מי יודע אם בימים שבהם כה חשוב בעינינו קיום הגדוד, תהיה היכולת לחיילינו למלא את תפקידם".

ואמנם לא נרתע אליהו מהלחם מלחמת הגדוד העברי. מלחמה זו הביאתהו לבית-האסורים, אך שמרה על כבוד הגדוד והצילה את חייליו מהתנוונות ויאוש. ומה אופייניים לאיש דברי תביעתו לכל חיילי הגדוד להתגבר על ספקותיהם ויאושם: "והיו תנאי הקיום שבגדוד קשים כמו שיהיו, ויהא גם שנצטרך "לצעוד על המקום" במשך כל שלושת החדשים בצר- פנד, בשעה שכמה וכמה מאחינו יצמאו לעזרתנו, — כל זה לא יצדיק את השתמטותו של מישהו מאתנו מהעול הלאומי, אשר הוטל עליו".

כי:

"רק מכאב לא-לו יוכל אדם להסתלק, לצרת זר יכולים להתנכר; מי שהכאב נוגע בנפשו, יפרפר, יתאמץ, ויכשל או ינצח, אבל לא יסתלק".

על מחשבת יון

מרדכי רושנלד

מחשבת יון, מסות מאת ג'ון בארנט, ר. ל. נטלשיץ וגילברט מארי, תורגמו בידי מ. שטרנברג. הוצ' ספרים ע"ש י. ל. מגנס, האוניברסיטה העברית ו"מסדה", ירושלים תש"י.

לפנינו ספר הכורך בתוכו שלוש מסות על מחשבת יון הכתובות בידי שלושה חוקרים אנגליים, שלוש המסות הדנות בענינים שונים מאוחדות אחדות הנושא הכללי: מחשבת יון. כל אחד מהחוקרים מתגלה בציינו המיוחד וההארה תמשולשת מציגה את הענין האחד בגווניו שונים. המסה הראשונה היא "הפילוסופיה היוונית" לג'ון בארנט (נדפסה לראשונה בשנת 1921). לפנינו מחקר פילוסופי, בלשני והיס- טורי כאחד. ענינו פילוסופי, אך בירור מושגיה של פילוסופיה זו מחייב עיון בגיבושם המיוחד של מר- שגים אלה בלשון היוונית ואף בדיקת מורשתם הספי-

לתנועה. לא היה כמוהו להרעיל את חיינו, להכאיב כל חלקה טובה, לשבור גאוננו החלוצי והתנועתי. ומענין הדבר, כי דוקא צעדו הראשון של אליהו בתקופת בגרותו היתה, לכאורה, לא בהתאם לתפיסה הזאת. אליהו וחבריו לא קיבלו בשאלת ההתנדבות לגדוד העברי את דינו של המוסד המוסמך בימים ההם, הוא הועד הומני ליהודי ארץ-ישראל שקם עם הכיבוש הבריטי של החלק הדרומי של הארץ. באחד מן המכתבים הראשונים מהגדוד העברי, בו נמסרת ראשית כל פרשת ההתנדבות, מסופר כי לאחר ועידת המתנדבים נמסרה הודעה לוועד הומני ליהודי ארץ-ישראל כי החליטו לפנות לממשלה בדבר הקמת גדוד עברי, והנה נתבקש הועד הומני לקבל עליו את המו"מ עם הממשלה, כדי שיתקבל הרושם כי הגדוד הוא מפעל הישוב כולו. לאחר שועד זה החליט ברוב קטן לקחות את הדבר, הודיעו כי ימשיכו בעבודה זו על אחריותם הם: "דעתנו היתה כי צעדנו נובע מתוך התפרצות הרגש הלאומי, ואינו זקוק לאישורים. אחרי שאנו רואים כי שני חדשים אחרי השחרור עוד לא עלה בדינו ליצור שום קשר עם ההסתדרות הציונית, אין הצעת מתנגדינו אלא דיחוי גרידא".

אליהו לא ראה בצעדו זה משום סתירה לתפיסתו היסודית, שהן היתה זו סיטואציה מיוחדת שאסור להתמצית עלי-די היסוסים. אגב, אליהו נקט בשיטה הזאת כל ימי חייו, דמוקראט עד לשד עצמותיו, יקרה לו ריבונותו של המוסד הדמוקרטי, אך לא נמנע במקרים מסוימים לפעול על אחריותו. כי לא יכול האיש להתכחש לתכונת-יסוד שבנפשו: אקטיביזם. אותו מכתב מיום כניסת האנגלים לירושלים כך סימו: "אני מצדיק את כל דרכינו בזמן המלחמה (שתדלנות, הסדר-דברים, בקשיש — המעתיק) כי טקטיקה אחרת היתה מביאה לידי טבח, כמו של האר- מנים, בלי כל תוצאה. אבל בזמן אחר, כשתורכיה אחראית במעשיה בפני אירופה, צריכים אנו לשאת-את דגלנו ברמה, ולו גם יביא הדבר איזה עיכוב וקרבנות בעבודתנו".

בפסוק קצר מיצה כאן את תורת-המלחמה שלו, לה שמר אמונים כל ימי חייו: לא להרכין ראש; לא להתרע מפני קרבן; לא להיכנע גם כשהדבר מאט זמן-מה את קצב המפעל: יש להתאבק — אבל לא מאבק-מיואשים, אלא מתוך חישוף, התוצאה תאחרר נה".

ובמכתב מח' נובמבר-1918 הוא כותב: "מתעוררת מחשבה על מרד בפוליטיקה הציונית, ועל דרישה בתוקף ובעוז ובכוח. ויש אשר אני חושב, כי אולי טוב הדבר שרבים מהצעירים נשארים עתה בארץ, ואינם שוללים מעצמם את חופש הפעולה ואת האפ-